

МЕТОДИ САМОВИХОВАННЯ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

С.В. Грищенко

У статті розглядаються методи самовиховання як необхідна професійна складова підготовки майбутніх соціальних педагогів.

В статье рассматриваются методы самовоспитания как необходимая профессиональная составляющая подготовки будущих социальных педагогов.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями

Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті, усією соціальною політикою нашої країни визначено ряд актуальних завдань педагогічної науки з метою забезпечення оптимального

безконфліктного розвитку та адаптації особистості у сприятливих соціальних умовах, стимулювання її до самореалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор

Цією проблематикою успішно займаються українські дослідники О. Безпалько, О. Веретенко, С. Грищенко, Н. **Заверико**, А. Капська, Л. Міщик, В. Поліщук, М.Я. **Сацков**, однак вона й досі, на нашу думку, залишається не достатньо висвітленою. Враховуючи, що соціально-педагогічна освіта в Україні має певні проблеми, які потребують вдосконалення, необхідно звертатися до робіт російських дослідників В.М. Буркова, В.А. Ірікова, П. Дизеля, У.Ю. Раньяна, А.П. Єгоршина, О.К. Ємельянова, В.І. Кноррінга.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

В Україні підготовка спеціалістів соціальної сфери відбувається у вищих навчальних закладах. Це обумовлює специфічність методів самовиховання майбутніх соціальних педагогів.

Формування цілей статті (постановка завдання)

Метою статті є характеристика методів самовиховання як необхідної професійної складової підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів

Методи дії на особистість

Соціальний педагог повинен бути завжди готовим до змін завдяки постійному підвищенню кваліфікації, пілотним проектам, ґруновим консультаціям; розвивати і удосконалювати свої професійні компетенції та теоретичні знання; здобувати нові знання та навички і застосовувати їх на практиці; самостійно або разом з іншими критично аналізувати та оцінювати власну роботу та роботу інших.

Ядро людської душі - її суть, її „его”. Зовнішні оболонки - периферія особи, в якій від духовної суті залишається мало, а більше придбаного, наносного, скопійованого [1, с. 81; 6, с. 413].

Кожна людина прагне надійно заховати від вторгнення сторонніх свою глибинну духовну суть і захистити своє Я численними зовнішніми оболонками, кількість яких у різних людей різна (можна так само

умовно ці оболонки називати масками). Ці оболонки (маски) лише віддалено відображають суть людського ядра, в них більше придбаного в результаті спілкування з іншими людьми або тимчасового, „узятого напрокат” для виконання певних ролевих функцій. Деякі люди легко йдуть на деформацію зовнішніх оболонок, оскільки саме так легко пристосуватися до змінних алгоритмів поведінки в суспільстві. Легко ранимі люди особливо ретельно оберігають себе від спроб встановити з ними близькі духовні контакти і стикаються з суспільством лише на рівні зовнішніх оболонок, на певній дистанції. Ф.М. Достоевський в повісті „Двійник” одним з перших відзначив особливий тип людської психіки, коли практично нікому і ніколи не вдається пробитися через зовнішні оболонки до серцевини замкнутого егоцентричного Я - така особистість приречена на духовну самоту. Внутрішні діалоги („коли хочеться поговорити з розумною людиною”), а точніше, монологи не можуть, звичайно, повноцінно замінити нескінченну багатогранність безпосереднього людського спілкування [1, с. 23; 3, с. 91; 6, с. 413].

Майбутній соціальний педагог повинен поводитись продумано відкрито, легко і невимушено вступати в контакти зі всіма членами суспільства, однаково привітно і ввічливо спілкуватись з прибиральницею і міністром, з селянином і ученим, але відгороджувати від світу ядро своєї душі особливо могутньою оболонкою. Ця манера спілкування характерна для вихованих людей і часто асоціюється з аристократичністю [6, с. 414; 7, с. 111].

Частіше зустрічається тип людей, гранично відкритих для контактів („свій хлопець”), готових вислухати будь-кого і поділитися всім, навіть найнотаємнішим, складовим ядром своєї особистості. Коли спроби встановити подібні контакти починають межувати з хамською нав'язливістю і камуфлюватися нібито природною простодушністю, то зазвичай викликають відторгнення. Такі псевдоблизькі контакти бувають найчастіше короткочасними, але не через відгородженість зовнішніми оболонками, а через духовну мізерність самого ядра. Такі якості для соціального педагога неприпустимі [6, с. 414].

Особливо цінними, але вельми рідкісними бувають особисті контакти, коли перетинаються не тільки оболонки, але зливаються і самі ядра людських душ. До такої духовної близькості прагнуть закохані, батьки і діти, справжні давні друзі, однодумці, люди, яких об'єднують духовні та інтелектуальні інтереси. Духовна близькість

не може бути односторонньою, співбесідники здатні зрозуміти один одного з півслова, їм зрозумілі глибинні відчуття і думки, їхні довірливість і взаєморозуміння приносять велике задоволення і велику радість. Зовсім не так часто, як прийнято думати, зустрічається справжня любов, готовність зробити для коханого більше добра, ніж самому собі. Саме про таку „дівчинку-подругу” мріяв Джек Лондон і вважав, що можна вистояти в життєвій боротьбі. Рідко витримує випробування на міцність і чоловіча дружба. Духовне єднання демонструють люди однієї раси, національності, релігійної конфесії, родичі, соціальні групи, об'єднані за дуже різними, іноді і дивовижними ознаками (футболісти і хокеїсти уболівальники, колекціонери, панкки, металісти, фанати естрадних зірок і т.п.) [1, с. 26; 6, с. 414].

Важливість усвідомлення свого Я підкреслюється роботами багатьох учених. Корисно нагадати відоме в психології „вікно Джогаррі” (назва ця складена з абрєвіатури імен і прізвищ авторів). Складний внутрішній світ людини складається з декількох нерівних частин, з яких тільки деякі відкриті для самої людини і людей, що оточують її. Умовно особистість можна уявити сукупністю чотирьох зон: відкритою, прихованою, „сліпою” і невідомою [6, с. 414].

Майбутній соціальний педагог повинен уміти оцінити відкриту зону - ту частину внутрішнього світу людини, яку видно всім і добре відому самій людині. Це та відкрита світу частина інформації про особистість, за якою можна судити про властивості, індивідуальні особливості людини. Саме ця зона становить „імідж”, репутацію, за нею судять про людину, і завжди ця зона знаходиться під особливим контролем особистості. Друга, „сліпа” зона, закрита для людини, але відкрита оточуючим. Завжди ми дивуємося зі свого голосу, якщо чуємо його в записі: хіба цей чужий голос – мій? Саме тому з такою увагою ми розглядаємо свої фотографії і слухаємо відгуки про себе. Третя зона представляє ту частину внутрішнього світу людини, яка добре відома їй (з її слабостями і навіть пороками), але закрита для інших людей. І четверта зона невідома нікому, це фрейдистський світ підсвідомого, інстинктивного. Люди по-різному ставляться до спроб оточуючих „розкрити сейф” їхнього внутрішнього світу: хто прагне допомогти цьому, хто відкидає будь-яке втручання в своє Я [6, с. 415].

Слід докладніше зупинитися на методах самовиховання і стимуляції власної діяльності, а методи самовдосконалення зазвичай цікавлять людину перш за все. „Обов'язки по відношенню до нас самих суть найважливіші і повинні зайняти необхідне перше місце, - пише широко відомий у минулому німецький письменник і педагог барон Адольф фон Кніге (1752- 1796), - тому не потрібно засмучувати і принижувати себе у власних очах своїх; не потрібно зневажати себе або зайвими лестощами ухилитися від свого удосконалення” [5, с. 84].

Очевидно, що розвиток будь-якої системи можливий лише в результаті глибокого аналізу її функціональних особливостей і визначення цілей, напрямів її вдосконалення. Для соціального педагога - постійний, об'єктивний самоаналіз, цілеспрямоване порівняння своєї поведінки з критеріями совісті, честі, достоїнства, самооцінка адекватності вчинків своїм цілям і можливостям, створення власної системи цінностей, визначення понять «добро - зло», «добре - погано». Самовиховання - цілеспрямований процес з розвитку кращих, соціально цінних властивостей особистості і категорична заборона самому собі поганих вчинків і навіть помислів [6, с. 415].

Метод позитивного підкріплення

Ефективним способом стимуляції діяльності соціального педагога є метод позитивного підкріплення. Цей метод неусвідомлено застосовується в повсякденному житті постійно: мати, радіючи хорошему вчинку дитини, говорить їй „Ах ти мій легінь”; пачальник, бажаючи підкреслити досягнення співробітника, дякує йому; тому, хто поступився місцем в автобусі, говорять „спасибі” і так далі. І кожного разу слова подяки, пошук руки, посмішка, ласка, премія, орден є реакцією на хороший вчинок, особливо відзначають його, підкріплюють і цим стимулюють діяльність людини. Часто людина сама підбадьорює, хвалить себе в найнесподіваніших формах („Ах який же я легінь!”). Звичайне позитивне підкріплення хорошого і негативна, осуджуюча реакція на погане здійснюються неусвідомлено, майже рефлекторно про це завжди повинен пам'ятати майбутній соціальний педагог [1, с. 42; 6, с. 415].

Позитивне підкріплення як метод, направлений на досягнення певної мети, застосовується глибоко продумано і стає тактикою поведінки людини. Наприклад, прикро, коли приємний (або потрібний)

знайомий рідко вибирає час для телефонної розмови з дівчиною, але якщо при черговому дзвінку дівчина буде продумано зацікавленою, люб'язною, цікавою співбесідницею, то вірогідність нової бажаної розмови значно зростає - спрацює механізм позитивного підкріплення. Якщо дочка без нагадування і прохань вимила посуд і матір за це приголубить і подякує їй, то можна з великою підставою сподіватися на черговий „подвиг” дочки [6, с. 416].

Метод позитивного підкріплення студенти соціально-педагогічної спеціальності повинні уміти зводити до рангу життєвої стратегії своїх клієнтів. Завжди успіхи і невдачі змінюють один одного, і дуже багато хто вельми бурхливо реагує на зриви і помилки. Можна злитися, лаяти себе та інших, можна навіть поплакати або вилити свою гіркоту на оточуючих, але корисно зрозуміти, що „сльози горю не допоможуть”, що усвідомлена помилка вже не страшна і розумно радіти успіху і поблажливіше ставитися до своїх і чужих промахів. Кращий спосіб позитивного підкріплення при успіху, вірному рішенні, творчій знахідці - зробити те, що сподобається самому собі та іншим, підкріпити радість звершення своїм схваленням. Тільки слід пам'ятати, що далеко не завжди підкріплення повинне бути регулярним, епізодичне (варіабельне) підкріплення ефективніше (до речі, саме на варіабельному підкріпленні побудовані щасливі любовні відносини) [3; 5; 6].

Метод розумного самовимушення

Дієвість методу розумного самовимушення значно спрощує ритм життя, робить його чіткішим і ємним. Наприклад, щоб бути на роботі вчасно, необхідно встати о 7 ранку і саме на цей час розумно поставити свій будильник. Проте багато хто ставить будильник на півгодини раніше, щоб декілька хвилин поніжитися в ліжку. Ці дивні півгодини життя важко назвати сном, швидше це неспання на тлі тривожних побоювань, що можна знов заснути і спізнитися на роботу. Чи не розумно ці півгодини віддати повноцінному сну і змусити себе встати відразу, о 7 годині? Солдатів в казармах будять огидним, ненависним криком «Підійом!». Ця команда виконується негайно, і нікому в голову не прийде будити солдатів трохи раніше, щоб дати їм можливість подрімати в ліжку.

Дівчина хоче завтра одягнути на роботу свіжу кофтину, але її потрібно випрасувати, а робити це увечері не хочеться. Вранці, вставши

в звичайний час, доводиться в поспіху включати праску, жертвувати сніданком, стрімголов мчатися на роботу - чи не розумно змусити себе виконати неминучу роботу в розумний, логічно обгрунтований час? [6, с. 415].

Є багато немишучих, хоча і неприємних справ. Можна їх відкладати, переносити виконання на різні терміни, сподіваючись, що раптом ці справи якось самі по собі будуть виконані. Напевно, кожен сміявся, помічаючи, як в недільний ранок, коли можна усмак поспати, ваш син лежить в ліжку і мучиться від неминучої необхідності сходити в туалет! Або спостерігаючи, як топчеться на березі моря купальщик, побоюючись увійти до прохолодної води. Метод розумного самовимушення виробляє у людини звичку, а потім і потребу виконувати неминуче відразу, в розумні і продумані, оптимальні терміни (стосується це і роботи соціального педагога: над кореспонденцією, складанням щомісячного звіту, багатьма іншими неминучими, рутинними, часто обтяжливими справами) [1; 3; 5; 6].

Метод самоаналізу (самопостереження)

Складно без підготовки і глибокого, всебічного обдумування реалізувати метод самоаналізу (самопостереження). Для майбутнього соціального педагога важливо вести постійний контроль за своєю поведінкою не тільки в суспільстві, але і наодинці із собою. Придивіться уважніше до поведінки більшості людей, що оточують вас, до їхньої міміки, виразу обличчя, жестів, манер, і вам стане ясною невідкладна актуальність самовиховання і самоконтролю. Цей слухає товариша, широко розкривши рота, інший старанно чистить пальцем ніс - не хочеться далі називати те, що роблять люди, втративши контроль за своєю поведінкою. Особливо якщо вони вважають, що ніхто не дивиться на них, але фактично людина завжди під безперестанним спостереженням (почитайте класичні детективи) [6, с. 416].

Метод самоаналізу дозволяє соціальному педагогу провести достовірну інвентаризацію своїх фізіологічних даних, облік суб'єктивних особливостей інтелектуального і морального потенціалу, уникнути ідеалізації, „ефекту ореолу”. Те, що думає і аналізує фахівець, котрий має чутливі внутрішні ваги, звані совістю і вимірюючу правомірність і етичність не тільки його вчинків, але і навіть таємних помислів. Зробивши поганий вчинок, не слід швидше виганяти його

зі своєї пам'яті, хай розкаяння совісті будуть болісні, хай жаль і розкаяння будуть глибоко відчуті – тільки таким шляхом можна заборонити собі робити погане. Майбутні соціальні педагоги, що володіють цим методом самовиховання, ніколи не дозволять собі упиватися власним красномовством, грубіянити оточуючим, глумитися над підлеглим, зневажати слабих і залежних. З роками самоаналіз стає невід'ємною частиною фахівця, його постійне застосування не створюватиме яких-небудь незручностей [6, с. 416].

Методи захисних блокувань психіки людини від перевантажень

Світ постійно вторгається в життя людини, і вдень і вночі працюють всі п'ять його органів чуття: зір, слух, дотик, смак і нюх. Всю інформацію, що поступає через зір (основний об'єм її близько 90%), мозок повинен обробити і оцінити в найкоротші терміни, і все частіше люди не справляються з цією лавиною відчуттів, важливих і другорядних відомостей, з емоційною напругою. Природа мудро виробила складну систему обмежень, захист від надмірної інформації, яка допомагає людині не тільки відокремити важливе від неістотного, але і врятувати психіку від перенапружень. Проте більшість людей не можуть швидко звільнитися від негативних вражень, гостро і довго переживають і вишукують причини життєвих невдач. Безсоння, неврози, стресові стани можуть привести до порушень психічного здоров'я і викликати функціональні зрушення в організмі [1, с. 36; 6, с. 416]. Додатково до природної системи обмежень (сон, невелика ємність пам'яті, короткочасне зберігання в ній інформації і т.п.) розроблені різні методики, що дозволяють захистити психіку людини від негативних дій навколишнього середовища. Методи захисних блокувань психіки людини від перевантажень вибираються і освоюються людиною індивідуально [6, с. 416].

Для соціального педагога важливою є здатність перемикає свої думки на відверті теми, на радісні події минулого, знов переживати світлі, мажорні сюжети книг або розповідей друзів. Можна упевнено заявити, що алкоголь і навіть найлегші наркотичні засоби (паління, кава і т.п.) створюють лише ілюзію зняття стресу і не сприяють виведенню з нього [2, с. 29; 6, с. 413].

У періоди важких потрясінь і переживань багатьом людям помітне полегшення приносить молитва, звернення віруючого до божества за підтримкою і допомогою. Несправедливість, важкий матеріальний і

сімейний стан, відсутність духовної підтримки і взаєморозуміння, безвихідність, розчарування в оточуючих людях примушують звертатися до вищих сил і просити у них заступництва, підтримки, а іноді і дива. Поза сумнівом, що щирий, об'єктивний і чесний аналіз ситуації, обдумування і зіставлення фактів, поведінки оточуючих, молитва і віра в допомогу Творця приносять помітне полегшення, самоочищення і допомогу. Молитва дійсно полегшує душевні страждання, якщо вона має в своїй основі глибоку віру в Бога, але справляє відштовхуюче враження, якщо носить характер гендлярської операції: „Допоможи мені, Господи, а я тоді поставлю тобі в церкві найбільшу свічку”. Про ці духовні складові життя людей завжди повинен пам'ятати майбутній соціальний педагог [1, с. 57; 4, с. 16; 6, с. 414].

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Отже, можемо констатувати, що методи самовиховання: дії на особистість; позитивного підкріплення; розумного самовимушення; самоаналізу (самопостереження); захисних блокувань психіки людини від перевантажень є необхідною професійною складовою підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Література

1. Бурков В.Н., Ириков В.А. Модели и методы управления организационными системами. - М., 1994. - 272 с.
2. Дизель П., Раньян У. Поведение человека в организации. - М., 1993. - 176 с.
3. Егоршин А.П. Управление персоналом. - Н. Новгород, 1997. - 230 с.
4. Емельянов О. К социальному портрету отечественного предпринимателя // Российский экономический журнал. - 1992. - № 8. - С. 29-32.
5. Книгге А. Об обращении с людьми. - Дубна, 1994. - 145 с.
6. Кнорринг В.И. Теория, практика и искусство управления: Учебник. - М.: Норма, 2007. - 544 с.
7. Сапков Н.Я. Методы и приемы деятельности менеджера и бизнесмена. - Белая Церковь, 1994. - 192 с.